

بررسی میزان تأثیر حکمت اشراق در پیدایش فضاهای معماری مسجد جامع عباسی اصفهان

حسین شموسی، بهزاد وثیق، محمدعلی کاظم زاده رائف

چکیده

نقش مایه‌های مفاهیم حکمت اشراق در بناهای عبادی معماری دوران صفویه، قابل بررسی اند. اهمیت ورزیدن به عنصر نور در فضاهای مساجد این دوران به همراه نقوش و نگاره‌های نمادین با تأکید بر جایگاه رنگ و نور را می‌توان از نشانه‌های اصیل متأثر از تفکرات حکمی شیخ اشراق دانست. چنانچه در آثار به جا مانده از دوران معماری اسلامی ایران، نقش نور و تجلی آن در فضاهای عبادی به این میزان قابل تأمل و نمایان نبوده است. از این رو در این نوشتار سعی شده با بررسی مبانی نظری حکمت اشراق و جایگاه نور در آن، در کنار پرداختن به مفاهیم کالبدی معماری در مسجد جامع عباسی اصفهان، میزان تأثیر حکمت اشراق در خلق فضاهای معماری عبادی در دوره صفویه مورد واکاوی قرار گیرد. روش تحقیق به صورت توصیفی تحلیلی و مورد کاوی با مراجعه به اسناد و منابع کتابخانه‌ای بوده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که تناظر در مبانی نظری اندیشه سهروردی در حکمت نور و عناصر کالبدی هندسی مسجد جامع عباسی اصفهان، به میزانی قابل تأمل می‌باشد. که گویی معمار و هنرمندان بناهای عبادی این دوران، بخشی از مفاهیم طرح را بر پایه مفاهیم اساسی حکمت اشراق تعریف نموده اند.

واژگان کلیدی: حکمت اشراق، معماری اسلامی ایران، نور در معماری، مسجد جامع عباسی اصفهان

۱. مقدمه

واژه اشراق را که سهروردی برای نامگذاری فلسفه خود برگزیده است نباید در معنای جغرافیایی آن تعبیر کرد. شرق جایی است که روشنائی یا نور از آن بر می‌خیزد. و مقصود از نور انکشاف «تجلی آغازین وجود» است. بنابراین، مقصود از نور، شکوه فجر، و روشنی «بامدادی» است. و آن حکمتی که در این شرق روشنگر زاده می‌شود «حکمتی اشراق» است چرا که سالک را شناخت انتزاعی، که خصلت ویژه‌اش حاصل شدن به میانجی علم صوری است، به حضوری مستقیم و بی واسطه، حضوری روشنگر، رهنمون می‌شود که چیزی جز مشرق نفس نیست (کربن، ۱۳۸۵: ۲۱۴). شیخ شهاب الدین سهروردی «فیلسوف نور» شناخته می‌شود و فلسفه او نیز بر اساس نور استوار است. این فیلسوف اشراقی روی مسئله اعتباری بودن وجود تکیه می‌کند و با صراحت تمام آن را ساخته ذهن و اعتبار عقل به شمار می‌آورد. او معتقد است اگر وجود، موجود باشد مستلزم تسلسل خواهد بود و چیزی که مستلزم تسلسل است موجود بودن آن ممتنع شناخته می‌شود این حکیم اشراقی در باب اعتباری بودن وجود به تفصیل سخن گفته که ما در اینجا به ذکر سخن‌های او نمی‌پردازیم (ابراهیمی دینانی، ۱۳۹۳، ۲۳). تاریخ هنر و معماری در تمدن اسلامی، نمایانگر